

ТЕКСТ І ДИСКУРС. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

УДК 811.133.1'373

Косович О. В.,
доктор філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
olgak2270@gmail.com

ЗАПОЗИЧЕННЯ У СЛОВНИКОВОМУ СКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ. ПАРАМЕТРИ ВИВЧЕННЯ

Серед процесів, що пов'язані з оновленням, неологізацією сучасної французької мови, суттєвим є процес запозичення іншомовних слів, словосполучень тощо (користуватися готовим словом завжди легше, ніж описувати предмети заново), а також заміни уже наявних найменувань (з метою, напр., семантичної диференціації або збільшення експресивного потенціалу висловлення).

Процеси запозичення іншомовної лексики загалом притаманні будь-якій мові, в будь-який період її існування, за будь-яких умов, оскільки мова не може існувати ізольовано.

Абсолютно доречним у цьому контексті є положення І. О. Бодуена де Куртене про те, що "...немає і не може бути жодного чистого, незмішаного мовного цілого. Змішування є початком будь-якого життя..." [5, 362].

Процес глобалізації, що розпочався в ХХ-му столітті, викликає дискусії в багатьох країнах світу, оскільки він робить інформацію "цінністю без кордонів". Глобалізація перебуває в основі сьогодишньої "американізації". І це явище не могло не відобразитися в мовній картині світу. Підвищення ролі англійської мови у світі можна назвати "інтелектуальною катастрофою" у зв'язку з витісненням ролі інших мов, а також у зв'язку з "інтервенцією" елементів англійської мови у мовні системи інших мов.

Динаміка процесу запозичення, аналіз семантичних зрушень, етапи асиміляції іншомовного слова та властиві кожному етапу диференційні ознаки асиміляції, структурно-семантична еквівалентність запозиченого слова, прогнозування можливості закріплення запозиченого слова у французькій мові є проблемами, що вимагають ретельного вивчення.

Метою та завданнями даної статті є аналіз процесів запозичення, з'ясування етапіа адаптації іншомовного слова, його можливості закріплення у мові, яка запозичила.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасній французькій мові саме запозичення з англійської мови становлять суттєву частку серед нових іншомовних лексем, які проникають у мову. Сьогодні англо-американізми переповнюють французьку мову, це явище отримало назву *англо-американізація* французької мови [13, 45; 14, 32; 15, 54; 19, 164]. Навіть з'явився спеціальний термін *franglais*, який підкреслює високу міру впливу англійської лексики [15, 8].

На думку А. Жільдер, “перенасичення французької мови запозиченнями з англійської веде спочатку до “лінгвістичного самогубства”, а потім і до “самогубства інтелектуального” [16,167]. Проте, А. Рей та Ж. Селар констатують, що кількість англійських слів у французькій мові не перебільшує 2%. Тому деякі лінгвісти вважають, що “використання англо-американізмів не є небезпечним для французької мови” [20, 287]. Тим більше, що переважно запозичується тільки одне із значень англійської мови, напр., *star* вживається у французькій мові тільки у значенні “зірка шоу-бізнесу” і не використовується із значенням, також характерним для англійської мови “зірка на небосхилі”.

В науковій літературі “англіцизм” розуміється двояко – в широкому й вузькому значеннях. В широкому значенні, як вважає В. М. Арістова [1, 13], “англіцизм” – поняття лінгвістичне, тому вихідним вважається мова, а не національні, етнічні особливості того чи іншого мовного ареалу. На цій підставі в групу англіцизмів ми включаємо слова з американського, австралійського, канадського та інших варіантів англійської мови (за цього етимологічне джерело може бути латинським, наприклад, *super*).

У вузькому розумінні термін “англіцизм” – це “тільки слова оригінальної англійської лексики” [7, 96]. Слідуючи за В. М. Арістовою, ми відносимо до англіцизмів:

- 1) слова, що мали чи мають свій прототип за формою і значенням в англійській мові (*kickboxing, windsurfing, rating*);
- 2) оригінальні англійські слова і власні імена, що стали називними (*derrick*);
- 3) слова, створені в англійській мові з елементів інших (головно класичних) мов (*terminator, mediaplayer*), а також мимовільно створені в англійській мові слова (*tefal, kodak*);
- 4) слова-скорочення, що зазнали абрєвіації в англійській мові (*djeep, BONY (Bank of New York)*).

Семантичним англіцизмом будемо вважати значення англійського афікса (граматичного чи словотвірного), слова, абрєвіатури, фразеологізму, словосполучення, речення, відтвореного французькими засобами – кальками і напівкальками [2, 14]. Ми розглядаємо англіцизми французької мови як “спеціальні випадки загального лінгвістичного феномену, як запозичення” [12, 16]. За П. Богааром, є можливим визначити неологізм як “елемент французької мови, що був запозичений з англійської” [12, 20]. Це визначення охоплює усі випадки слів, запозичених з англійської мови, однак не тільки тих, які легко розпізнаються, як, наприклад, *baby-sitter*, або тих, які презентовані з меншою впізнаваністю, будучи англійського походження, як *boulingrin* (від *bowling green*), але і ті, які були перенесені англійською мовою, не будучи елементами цієї мови, як, наприклад, *gallon*. Ця лексема належала до старонормандської мови, що і пояснює її наявність в сучасній англійській мові. За такого підходу можна дискутувати з твердженням Ж. Рей-Дебов і Г. Ганьон, які визначають англіцизм, як “слово, яке належить англійській мові (англійського чи американського варіантів), і, яке переходить у французьку” [21; 22].

Відповідно до вищевикладеного, запозичений елемент повинен, з першого свого входження, бути прийнятим як елемент, який дійсно є складовою лексичного фонду мови-реципієнта; він вже більше не належить мові, з якої був запозичений. Англїцизм, як запозичений елемент, може існувати тільки за межами англїйської мови [12, 19].

М. Перньє пропонує три визначення для поняття англїцизм:

1. Слово англїйської мови або вислів англїйською мовою, що випадково зустрічаються у французькій мові.

2. Англїйський термін, або термін, що зазнав впливу англїйської мови, частотність ужитку якого є достатньо високою, аби вважати його таким, який більш-менш інтегрувався у систему лексичного складу французької мови, а отже, є лексичною одиницею словників і спеціальних глосаріїв.

3. Англїйське слово (зворот, уживання слова), що помилково використовується замість відповідного французького слова (звороту, уживання слова) [18, 19–20]. Це твердження надає лексикографічним інструментам нормативної ролі, легітимності.

Головна проблема полягає в тому, щоб відібрати “англїцизми” або “англїйські слова”, ужиток яких зареєстрований у словниках. У словнику *Le Petit Robert* поняття англїцизму тлумачиться так: “англїйське слово, вжите у французькій мові, і вважається надлишковим або непотрібним запозиченням (англїйські слова, що вживаються вже довгий час у французькій мові не вважаються такими)” [23]. Цю концепцію підтверджує М. Перньє, який зазначає, що “ми відзначили нові англїцизми і американізми і вказали відповідне французьке слово, запропоноване комісіями” [18, 22]. Головною проблемою є відсутність об’єктивного критерію, неможливість абсолютно дескриптивного відношення стосовно реєстру (у словнику).

Нові тенденції адаптації новітніх англїцизмів у систему французької мови. Сприйняття запозичення лексичної одиниці як її “перетину” меж іншої мови, переходу до її вокабуляру цілком очевидно передбачає адаптацію чи асиміляцію іншомовної лексики в структурі мови-реципієнта, яка поступово пристосовується до мовних норм мови, що запозичує. Відтак, підкреслюємо пріоритетність освоєння запозичених лексем як критерію їхнього включення у мову, яка приймає, їх поділ за даним критерієм на “адаптовані” (“запозичені”) та “неасимільовані” (“іншомовні”), виокремлення у лексичному складі мови узуальних, проте неасимільованих іншомовних слів. Останнє логічно призводить до висновку про наявність у мові іншомовних підсистем. А. О. Білецький відзначав, що “Адаптація означає асиміляцію іншомовного матеріалу в широкому розумінні на фонологічному й семантичному рівнях, а в більш вузькому розумінні – власне на граматичному рівні. Питання про адаптацію лексичного елемента виникає тоді, коли цей елемент функціонує в мові, коли він поєднується з іншими елементами як синтагматичними (текстовими), так і парадигматичними (системними або систематичними зв’язками)” [4, 17].

Д. С. Лотте відзначав, що уведення запозиченого слова у словники – суб’єктивний процес, що ґрунтується на передчутті автора, на його інтуїції [8, 10]. Щоб уникнути суб’єктивізму, як нам здається, потрібно враховувати кількісний

чинник, тобто кількість документів, в яких це слово зустрічалось за декілька останніх років. Кількісний критерій у визначенні, чи є слово повноцінним запозиченням чи його поява у французькій мові є випадковою і воно не представляє зацікавлення як потенційне запозичення, дозволяє точніше визначити ступінь освоєння лексичної одиниці у мові-рецепторі.

Зазначимо, що існують різні точки зору на кількість етапів адаптації іншомовних слів у мові, яка запозичує. Л. П. Крисін поділяє процес адаптації іншомовних елементів на 5 етапів:

1. “Початковий етап – використання іншомовного слова в тексті в його оригінальній орфографічній (а в усному мовленні – фонетичній) і граматичній формі” [7, 74].

2. Другий етап – адаптація іншомовного слова у системі мови, яка запозичує.

3. Третій етап – втрата супроводжувальних коментарів, “носії мови перестають відчувати незвичність іншомовного слова” [7, 75].

4. Четвертий етап – утрата жанрово-стилістичних, ситуативних і соціальних рис.

5. Завершальний етап – реєстрація іншомовної лексичної одиниці в тлумачному словнику мови, яка запозичує.

Г. В. Павленко виокремлює три етапи освоєння іншомовного слова у мові-реципієнті: початковий, середній і повне засвоєння. “Кожний етап освоєння іншомовної лексичної одиниці вирізняється певним переліком диференційних ознак, які стосуються всіх рівнів мовної системи: фонетичного рівня, в тому числі графіки та орфографії; лексико-семантичного рівня; морфологічного рівня, в тому числі і словотворення; синтаксичного рівня і мовленнєвого, комунікативного рівня” [11, 11]. Автор поділяє процес запозичення на дві фази. Перша — входження іншомовної лексики до мови-реципієнта, вона співпадає з першим етапом асиміляції іншомовних слів. Це – початковий етап, для якого є характерною іншомовна лексика (неосвоєні іншомовні слова, варваризми і стилістичні екзотизми). У другій фазі виокремлюються два етапи (середній етап і етап повного засвоєння). Для цих двох етапів є характерною запозичена лексика. Звісно, для кожного з етапів процесу адаптації іншомовного слова властива різна ступінь його освоєння, тобто, на початковому – найнижча, на етапі повного освоєння – найвища.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що процес освоєння іншомовного запозичення на різних рівнях мовної системи, відповідно, відбувається нерівномірно. Відтак, якщо англіцизм має ознаки середньої, вищої міри адаптації, то він має усі можливості закріплення у мові. Головне питання інтеграції іншомовного елемента полягає в тому, з якого моменту його можна розглядати як частинку мовного вокабуляру. Факт його появи у будь-якому французькому повідомленні / висловленні не передбачає його існування у мові, яка використала цей елемент; для іншомовного компоненту є важливим визнання, а, отже, використання значною лексичною спільнотою.

Так, присвоєння граматичного роду і форми множини іменникам, ймовірна відміна прикметників, а також часове і модальне вживання дієслів є галузями, що

привертають увагу в процесі засвоєння англіцизмів. Окрім цього важливим є питання формування дериватів відповідно до правил французької мови на основі англіцизмів.

Досліджуючи процес освоєння іншомовного слова і, визначаючи міру його адаптації, зазначимо, що важливою ознакою запозиченого слова залишається його семантична самостійність. Семантичне освоєння іншомовного слова – центральний і вирішальний момент в його адаптації.

С. А. Беляєва відзначає "...три стадії еволюції: від проникнення у мовлення – до часткової адаптації – до абсолютного уподібнення автохтонним словам" [3, 79] і поділяє цей процес на три етапи. На початковому етапі семантичної адаптації іншомовне слово входить до системи мови-реципієнта в одному зі своїх значень. Упродовж цього етапу може відбуватися звуження значення запозичення, використання прямого, конкретного значення; а, відтак, для нього є властива низька словотвірна активність. На другому етапі іншомовні слова "зміцнюють свої позиції в лексичній системі мови-рецептора. Долаючи свою локальну обмеженість, вони стабілізують формальний і семантичний бік, підвищують валентність, розширюють семантичний об'єм" [3, 80]. На етапі подальшого розвитку запозичене слово існує автономно, самостійно, і в його семантиці можуть відбуватися певні зрушення, зокрема: відрив запозичення від прототипу; розширення семантичного об'єму (розвиток нових значень); перехід термінів у загальнолітературну мову; звуження значення і перехід слова з загальнолітературної мови в спеціальну сферу; поява низки переносних значень; втрата іншомовною лексемою її початкового значення, а, відтак семантичне переосмислення у мові-реципієнті.

Г. Ю. Князева поділяє процес семантичної адаптації на два періоди: етап входження і етап засвоєння, який "...характеризується поступовим розширенням семантичної структури запозиченої одиниці, подальшим набуттям нових значень, розширенням сфери вжитку, набуттям гнізда твірних і складних слів" [6, 126].

Інтегруючись у французьку мову, англо-американізми зазнають певних змін, а отже, адаптація запозичень відбувається по-різному. З точки зору правопису французька мова володіє різними способами для офранцузження запозичень з англійської мови; відзначаємо додавання дефіса та діакритичних знаків, уживання великої або маленької літери згідно з правилами французького правопису. Хоча зазначимо, що такі уживання не є постійними.

У морфологічному розрізі аналіз іменників обох родів дозволив стверджувати, що більша частина іменників, які означають назву предмета, дії, якості, абстрактне поняття, запозичені з англійської, зазвичай є чоловічого роду. Для визначення критеріїв присвоєння іменникам-запозиченням, що означають назви предметів, жіночого роду в мові-реципієнті встановлено 4 категорії: уподібнення з французькою лексемою жіночого роду, виходячи з явища синонімії, часткове однакове написання, закінчення або імпліцитна французька лексема. Французька мова може також створювати іменники жіночого роду на основі запозичених форм за допомогою відповідних закінчень. Стосовно утворення множини, зазвичай ця категорія формується додаванням кінцевого **-s** в обох мовах. Відтак, у більшості випадків форма множини залишається ідентичною. Спостерігаємо і наявність одиниць, які

не зазнають трансформацій стосовно множини (*des baby-boomers, les drag-queens, backing guitars, power chords, les stock-options, freaks, les fashion addicts, line-ups, les back-rooms, clubbers*).

Констатуємо, що саме прикметники найменш адаптуються до системи французької мови.

Прикметники, які є результатом конверсії іменників, не узгоджуються у мові-реципієнті. Тільки ті прикметники, які мають закінчення французького походження, можуть узгоджуватися у роді та числі з іменниками, яких вони супроводжують, тобто прикметники-деривати (*folk > folkisante, punk > punkoïde та fanzine > fanzineux*).

Дієслова, навпаки, інтегруються майже завжди у флективну систему французької мови, але, спостерігаємо приклади, де зберігається англійська форма. Дієслова, які перебувають в процесах адаптації до системи французької мови, утворюються з додаванням закінчення **-er** для форми інфінітива, і вони відмінюються у французькій мові (*to scotch – scotcher*).

Упродовж адаптації іншомовні слова асимілюються фонетично, часто вживаються набувають нових значень, отримують граматичні ознаки роду, числа. В цих лексемах можемо виокремити закінчення, напр., запозичення *stock / stocker* пододало шлях пристосування до мови-реципієнта, набувши граматичних ознак роду, числа: *stockeur, stockeuse* (прикметник та іменник) – *qui constitue des stocks* (www.larousse.fr). З входженням декількох структурно та семантично схожих слів, запозичення набувають морфемної подільності, тобто, у них можна виокремити основу: *éco-holding, micro-holding, relooking, relooker, relookage, relookeur / -euse*. Отже, запозичення набуває словотвірної потенції й стає твірними для низки інших лексем. Скажімо, *stock* використовується як твірна основа у творенні слів *stocker, stockag*.

Якщо словотвірна активність – це існуючий мовний факт, реальна здатність утворювати деривати, то словотвірний потенціал – це не реальна, не реалізована властивість (здатність) слова, яка за певних обставин може бути реалізованою. Головно, у запозиченні лексики французькою мовою важливе місце займає процес її освоєння в словотвірному відношенні. Словотвірне освоєння іншомовних слів відображається, передусім, у мірі їхньої морфологічної членимості на ґрунті мови-реципієнта. Під морфологічною членимістю дослідники розуміють “здатність слів виокремлювати у своєму складі окремі відрізки, сегменти (основи, флексії, корені, префікси, суфікси, а також їх різні сполучення)” [9, 3], “здатність слова ділитися на морфемі, наявність в його складі не менше двох морфем” [10, 248].

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Упродовж адаптаційних процесів іншомовне слово зазнає обов'язкових модифікацій, які вамагає мова, яка запозичує. Адаптація запозичень відбувається по-різному. З точки зору правопису, французька мова володіє різними способами для офранцуження запозичень з англійської мови.

Велика частина запозичених англіцизмів, пройшовши усі стадії адаптації, стає рівноправними одиницями словникового складу мови-реципієнта, вступаючи

в словотвірні процеси, що часто супроводжується процесом інтерференції. Декотрі запозичення, які здебільшого прийшли у мову-реципієнт порівняно недавно, залишаються у ранзі варваризмів, екзотизмів або ксенізмів.

Питаннями подальшого дослідження стануть проблеми прогнозування розвитку французької мови в період активного запозичення.

Література

1. Аристова В. М. К истории англо-русских литературных связей и заимствований / В. М. Аристова // Семантические единицы в категории русского языка в диахронии. – Калининград, 1997. – С. 12–19.
2. Аристова В. М. О лексических заимствованиях из английского языка в русский язык в XVII–XVIII вв. / В. М. Аристова. – М., 1978. – 113 с.
3. Беляева С. А. Изменение стилистических характеристик как показатель степени семантической ассимиляции заимствованного слова / С. А. Беляева // Филологические науки. – 1984. – № 2. – С. 78–80.
4. Білецький А. О. Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах / А. О. Білецький // Іноземна філологія. – Вип. 24. – Л., 1971. – С. 17–23.
5. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные работы по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – М. : АН СССР, 1963. – 391 с.
6. Князева Г. Ю. Понятие ассимиляции заимствований и методика ее исследования / Г. Ю. Князева // Лингвистика и методика в высшей школе. – М., 1970. – Вып. 5. – С. 126.
7. Крысин Л. П. Этапы освоения иноязычного слова / Л. П. Крысин // РЯШ. – 1991. – № 2. – С. 74–78.
8. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М., 1982. – 152 с.
9. Михайлов М. А. Вопросы морфологического анализа слов (выделимость основ и формантов) : [пособие к спецкурсу] / М. А. Михайлов. – Горький, 1974. – 72 с.
10. Немченко В. Н. Современный русский язык. Словообразование / В. Н. Немченко. – М. : “Высшая школа”, 1984. – 256 с.
11. Павленко Г. В. Проблема освоения иноязычных заимствований: языковой и речевой аспекты (на материале англицизмов конца XX века) : дисс. ... к. филол. н. / Г. В. Павленко. – Таганрог, 1999. – 176 с.
12. Bogaards P. On ne parle pas français: La langue française face à l'anglais / P. Bogaards. – Bruxelles : Duculot, 2008. – 207 p.
13. Brunet S. Les mots de la fin du siècle / S. Brunet. – Paris, 1996. – P. 45–51.
14. Certa P. Le Français d'aujourd'hui – une langue qui bouge / P. Certa. – Paris, 2001. – P. 32–46.
15. Etiemble R. Parlez-vous français? / R. Etiemble. – Paris, 1991. – P. 8–15.
16. Gilder A. Et si l'on parlait Français? / A. Gilder. – Paris, 1996. – P. 167–172.
17. Goosse A. La néologie française d'aujourd'hui / A. Goosse. – Paris, 1975. – P. 54–60.
18. Pergnier M. Les anglicismes: danger ou enrichissement pour la langue française? / M. Pergnier. – Presses universitaires de France, 1989. – 224 p.
19. Picton A. Diachronie en langue de spécialité. Définition d'une méthode linguistique outillée pour repérer l'évolution des connaissances en corpus. Un exemple appliqué au domaine spatial / A. Picton // Thèse de Doctorat en Sciences du Langage. – Université Toulouse 2, 2009. – 389 p.
20. Cellard J., Rey A. Dictionnaire du français non-conventionnel / J. Cellard, A. Rey. – P., 1980. – P. 287–290.
21. Rey-Debove J., Gagnon G. Dictionnaire des anglicismes / J. Rey-Debove, G. Gagnon. – P. : Le Robert, 1986. – 1150 p.

22. Rey-Debove J., Gagnon G. Dictionnaire des anglicismes: les mots anglais et américains en français / J. Rey-Debove, G. Gagnon. – P. : Le Robert, 1990. – 1150 p.
23. Le Petit Robert.fr [Electronic resource]. – Mode of acces : <http://www.lepetitrobert.fr/mode-d-emploi/les-mots-et-sens-nouveaux-de-nouvelles-realites-exprimer>.

Анотація

У статті йдеться про динаміку процесу запозичення, аналіз семантичних зрушень, етапи асиміляції іншомовного слова та властиві кожному етапу диференційні ознаки асиміляції, структурно-семантичну еквівалентність запозиченого слова, прогнозування можливості закріплення запозиченого слова у французькій мові, що є проблемами, які вимагають ретельного вивчення. Розглядаються нові тенденції адаптації новітніх англіцизмів у систему французької мови. Наголошується на тому, що частина запозичених англіцизмів, пройшовши усі стадії адаптації, стає рівноправними одиницями словникового складу мови-реципієнта, вступаючи в словотвірні процеси, що часто супроводжується процесом інтерференції.

Ключові слова: ксенізація, запозичення, іншомовне слово, англіцизм, адаптація, мова-реципієнт.

Summary

The article deals with the dynamics of borrowing's processes, analysis of semantic changes, stages of loan-words assimilation and differential features of assimilation that are characterized for each stage, structural and semantic equivalency of loan-word, forecasting of loan-word fixing possibility in the French language that are the problems which need a thorough examination. A new tendencies of anglicisms' adaptation into system of French language are examined. The author's attention is focused on the fact that the part of loan-words of English language having passed all stages of adaptation became equitable units of language-recipient vocabulary entering into word-formative processes that is accompanied often by interference process.

Keywords: xenization, borrowing, loan-word, anglicism, adaptation, language-recipient.

УДК 811.133.1'367

Медведєва Н. О.,
кандидат філологічних наук,
Криворізький державний педагогічний університет
nathulya116@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВКАЗІВНИХ ЗАЙМЕННИКІВ У ЯКОСТІ СУБСТИТУТУ ТЕМИ СЕГМЕНТОВАНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Французька мова як аналітична мова характеризується логічністю і сталим порядком слів, а тому вимушена створювати власні засоби виразності, об'єднані поняттям "засоби емпатичного відокремлення", серед яких широке розповсюдження отримали сегментовані висловлення. Даний тип синтаксичних конструкцій дає змогу "вигідно використовувати фразовий наголос і порядок слів у повній відповідності до законів французької мови" [1, 6], і як наслідок, представляє один із граматикалізованих способів реалізації тема-рематичної організації висловлення.

Попри численні розвідки, присвячені дослідженню сегментованих висловлень (праці сучасних науковців Ф. Гаде, П. ле Гофік, Д. Дені, Б. Комбета, О. Новаковської, Е. Пелле, які в свою чергу спираються на наукові здобутки О. О. Андрієвської, Ш. Баллі, А. К. Васильєвої, В. Вартбурга, В. Г. Гака, Є. А. Реферовської, П. Цумтора та ін.), дані конструкції не вичерпали свій потенціал, що обумовлено, з одного